

УДК 821.21

DOI 10.24412/3005-849X-2024-2-84-94

**ОШНОИЗУДОЙ
ДАР ЭҶОДИЁТИ
СОИБИ ТАБРЕЗӢ** *Ӯрунова Мавҷуда Рустамовна, н.и.ф., дотсенти
кафедраи адабиёти классикии тоҷики МДТ «ДДХ ба
номи академик Б.Ғафуров» (Хучанд, Тоҷикистон)*

**«ОСТРАНЕНИЕ» В
ТВОРЧЕСТВЕ СОИБА
ТАБРЕЗИ** *Урунова Мавҷуда Рустамовна, канд. филол. наук,
доцент кафедри таджикской классической
литературы ГОУ «ХГУ имени академика Б.
Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)*

**“DEFAMILIARIZATION”
IN THE WORKS OF
SOHIB TABREZI** *Urunova Mavjuda Rustamovna, candidate of
philology, associate professor of Tajik classical
literature department under SEI “KhSU named after
academician B.Gafurov” (Khujand, Tajikistan)
e-mail: umavchuda@mail.ru*

Кӯшиши ба харҷ дода шудааст, ки ашъори намояндаи барҷастаи сабки ҳиндӣ Соиби Табрзӣ марбутан ба ҳунарсозаи калидии формализми русӣ “ошноизудой” (“остранение”), ки назарияи онро Виктор Шкловский дар оғози қарни XX матраҳ сохта буд ва он ҳам дар Ғарб ва ҳам дар Шарқ ҷонибдорони зиёд пайдо кард, ба риштаи таҳлил кашида шавад. Дар эҷодиёти Соиби Табрзӣ ошноизудой неш аз ҳама дар маъниофаринию мазмунсозӣ зоҳир мегардад. Шоир ба калима тобишҳои маъноӣ услубӣ нав эҳдо мекунад, тавоноии нав мебахшад ва бо ин роҳ мазмуни тоза меофарад. Қайд шудааст, ки нисбат ба намояндагони сабқҳои хуросониву ироқӣ, шоирони сабки ҳиндӣ беиштар ба ошноизудой тамоюл зоҳир мекунанд. Соиби Табрзӣ дар байни шоирони сабки ҳиндӣ устоди мумтози ҳунарсозии ошноизудой ба шумор меравад, зеро ӯ офариниши маънии бегонаро ба авҷи аъло расонидааст. Соиб дар ғазалҳои калимаҳои худсохтеро истифода кардааст, ки заминаи тавлиди мазмуни нав гардидаанд. Аз ҷумла барои ифодаи мафҳуми “дунё” кинояҳои зиёди ғайривоқеӣ, аз қабилӣ “ишиахона”, “ваҳшатсаро” ва ғайраро ба кор бурдааст. Таъкид шудааст, ки Соиби Табрзӣ беиш аз ҳама дар санъати талмех ошноизудой кардааст. Дар офариниши маъниҳои бегона нақши асосиро тағйири зовияи дид бозидааст. Пас аз талмех Соиб аз ҳама беиштар санъатҳои бадеии таишбех ва таишхисро корбаст кардааст.

Калидвожаҳо: Виктор Шкловский, формализм, эҷодиёти Соиби Табрзӣ, ошноизудой, санъатҳои бадеӣ, талмех, таишбех, таишхис

Предпринята попытка проанализировать газели выдающегося представителя индийского стиля Соиба Табрзӣ в связи с сформулированным в начале XX столетия Виктором Шкловским ключевым для русского формализма понятием «остранение» (ошноизудой). В творчестве Соиба Табрзӣ «остранение» проявляется прежде всего в создании смыслов (маъниофарини) и тем (мазмунсози). Поэт придает слову новый смысловой и стилистический оттенок, вкладывает в него новый потенциал и создаёт новые мотивы и образы с его участием. Отмечается, что, по сравнению с представителями хорасанского и иракского стилей, поэты индийского стиля проявляют большую склонность к остранению. Соиб Табрзӣ признан выдающимся мастером применения приема отстранения среди поэтов индийского стиля, так как достиг невиданных вершин в создании необычных смыслов (маънии бегона). Подчеркивается, что Соиб использует в газелях нововведения в словосложении, являющиеся предпосылкой для создания новых смыслов. Так, для обозначения понятия «мир» поэт использует

многочисленные и очень необычные аллегории «ишиахона» («стеклянный дом»), «вахшатсаро» («дом ужаса»), «нилихисор» («голубая крепость») и др. Подчеркивается, что самой часто употребляемой художественной фигурой, в которой Соиб Табрези с большим мастерством использует «остранение», является фигура реминисценции (талмех). Главную роль в создании необычных смыслов играет изменение угла зрения. После фигуры реминисценции Соиб чаще всего использует фигуры сравнения и олицетворения.

Ключевые слова: Виктор Шкловский, формализм, творчество Соиб Табрези, «остранение» (ошноизудои), художественные фигуры, реминисценция (талмех), сравнение и олицетворение

The article makes an attempt to analyze the ghazals of the outstanding representative of the Indian style Sohیب Tabrezi in connection with the concept of “defamiliarization” (oshnoizdoi) formulated at the beginning of the twentieth century by Viktor Shklovsky, a key concept for Russian formalism. In the work of Sohیب Tabrezi, “defamiliarization” is manifested primarily in the creation of meanings (maniofarini) and themes (mazmunsozi). The poet gives the word a new semantic and stylistic connotation, invests it with new potential and creates new motives and images with his participation. It is noted that in comparison with representatives of the Khorasan and Iraqi styles, poets of the Indian style show a greater tendency to defamiliarize. Sohیب Tabrezi is recognized as the most outstanding master of using the technique of detachment among the poets of the Indian style, as he reached unprecedented heights in creating unusual meanings (begon mania). It is emphasized that Sohیب uses innovations in word composition in ghazals, which are a prerequisite for creating new meanings. Thus, to denote the concept of “world”, the poet uses numerous, very unusual allegories “shishakhona” (“glass house”), “vakhshatsaro” (“house of horror”), “nilikhisor” (“blue fortress”), etc. It is emphasized that The most frequently used artistic figure, in which Sohیب Tabrezi uses “defamiliarization” with great skill, is the figure of reminiscence (talmeh). The main role in creating unusual meanings is played by changing the angle of view. After the figure of reminiscence, Sohیب most often uses the figures of comparison and personification.

Key-words: Victor Shklovsky, formalism, creative work of Sohیب Tabrezi, “defamiliarization” (oshnoizdoi), artistic figures, reminiscence (talmekh), comparison and personification

Чашмандозӣ ба таърихи шеърӯ шоирӣ дар адаби форсӣ равшан месозад, ки баробари тай гардидани мархилаҳои ташаккули инкишофи худ шеър торафт такмил ёфтаву шоирон дар паи ҷустуҷӯи ҳунарсозаҳои [6,с.47] тоза афтада, дастёб ҳам гардидаанд. Агар дар сабки хуросонӣ содагиву равонӣ ва баёни воқеияти рӯзгор мухтассоти асосии шеър доништа шавад, дар сабки ироқӣ корбасти мусталаҳоти фаннӣ, ручӯ ба фарҳанги исломӣ, рамзгарой вижагиҳои асосии шеър доништа мешуд. Намояндагони сабки ҳиндӣ бошанд, кӯшиш ба харҷ доданд, ки шеърро вусъати тоза бахшида, маъниҳои бегонаро роҳандозӣ намоянд. “Фасоҳату содагии баёни устодони Хуросону Ироқу Форс дар гӯяндагони сабки ҳиндӣ зиёд дида намешавад, вале дар иваз аз хусусиятҳои дигаре баҳрамандаанд, ки наметавон онҳоро нодида гирифт. Бештар аз се қарн садҳо гӯянда, чи дар шибҳи қора ва Эрон бад-ин шева сухан гуфтаву ба гунаи дигаре сармояи адаби форсиро тавонгар сохтаанд” [1, с.56-57]. Аз ин нуктаи назар, метавон гуфт, ки нисбат ба намояндагони сабкҳои хуросониву ироқӣ, шоирони сабки ҳиндӣ бештар барои тағйир додани тарҳи сухани бадеӣ, ҳам аз ҷиҳати забон ва ҳам аз ҳайси маъно, талошҳо варзидаанд, то суханашон макбулиятӯ ҷовидонагӣ касб карда бошад.

Соли 1917 формалисти рус Виктор Шкловский мақолаеро таҳти унвони “Ҳунар - хамчун шигард” матраҳ намуда, дар он вожаи “ошноизудоӣ” [“остранение”]-ро истифода

намуд. Аз назари ӯ ҳунар идроки ҳиссии моро дубора сомон медиҳад ва дар ин масир коидаҳои ошнову сохторҳои ба зохир мондагори воқеиятро дигаргун месозад ва одатҳоямонро тағйир медиҳад ва ҳама чизи ошноро ба чашми мо бегона мекунад... ва ҳама чизро аз ҳокимияти савийяи худкор, ки зодаи идроки ҳиссии мост, мераҳонад [6,с.60].

Муҳаммадризо Шафеи Кадканӣ дар китоби худ “Растохези калимот” таҳти унвони “Ошноизудой” мақолаеро матраҳ карда, бо тақя ба назарияи формалистон овардааст, ки “ошноизудой дар назари суратгаронёни рус ҳар навъ навоарӣ дар қаламрави сохту суратҳост ва ҳар падидаи кӯҳнаеро дар сурате нав даровардан, яъне “ҳунарсоза”-ро аз нав зиндаву ғайб кардан. Масалан, як ташбеҳро, ки ба иллати такрор дастмолӣ шуда ва наметавонад ғайб бошад, аз тариқи ғайб кардан” [6,с.62]. Ё худ Муҳаммад Ҳусайни Муҳаммадӣ перомони мафҳуми “ошноизудой” чунин ибрози назар менамояд: “Ошноизудой дар як таърифи густарда иборат аз тамомии шигардҳои фунунӣ аст, ки нависанда ё шоир аз онҳо баҳра мебарад, то ҳақони матро ба чашми хатобини худ бегона бинамояд. Ҳадафи ӯ низ аз ин кор равшан кардани саръи як маънӣ ё мафҳум нест, балки меҳода дар қолаби зебофаринӣ мафҳуми тоза биёфаринад” (9, с.2). Вақте сари ин мақула мулоҳиза менамоем, мусаллам мегардад, ки ҳар шоир новобаста ба он ки бо қадом сабки адабӣ эҷод менамояд, қўшиш ба ҳарч медиҳад, то ба маънии тоза дастб гардад, вагарна муваффақ дар ҳолаи эҷод нахоҳад шуд. Дар идомаи фикр Кадканӣ илова менамояд, ки “агар сад бор ман бигўям, ки чехраи маъшуқи ман мисли офтоб аст, як ташбеҳи қадимӣ, ё ҳунарсозаи ғайрифаъолро ба кор бурдаам” [6,с.62]. Аз ин рӯ, суханварон қўшиш намудаанд, ки ҳар бор суханро қилову дурахши тоза баҳшида, зовияи дидро нисбат ба ашӯву мафҳумоти мавриди тасвир тағйир дода бошанд. Масалан, устод Абдулманнони Насриддин дар мақолаи хеш “Тасвири тулуи офтоб дар “Шоҳнома” чунин овардаанд: “Устод С.Айнӣ зимни тадқиқоти хеш оид ба “Бўстон”-и Шайх Саъдӣ қайдҳои зеринро аз гуфтаҳои адабиётшиносии турк Зиёпошшои Усмонино фаро гирифтаанд: “... Фирдавсӣ барои ба вучуд овардани “Шоҳнома” сӣ сол ранҷ кашид. Дар ҳақиқат, як асари номурданӣ ба вучуд овард. Тулуи офтобро дар 120 ҷой 120 ранҷ тасвир кард, ки яке бар дигаре монанд нест...” [5,с.80]. Дар идомаи сухан Абдулманнони Насриддин қайд менамояд, ки “...гуфтаҳои Зиёпошшо аз рӯи тахмину тақриб бошанд ҳам, қомилан дуруст будаанд, балки тасвири сар барзадани хуршеди гетиғурӯз аз миқдори таъинкардаи он муҳаққиқ хеле бештар ба шумор омад” [5,с.80] – гуфта 225, мавриди тулуи офтобро дар шоҳасари Ҳаким Фирдавсии Тўсӣ дарёфт ва дар мақолаи хеш сабт намудааст [5,с.81-104].

Вале чун ба ин тасвири худованди “Шоҳнома” назар меандозем, ҳамоно ошкор аст, ки дар аксари абёте, ки ба тулуи офтоб баҳшида шудаанд, бештар қорғирӣ аз муродифоти бадеии вожаи мазкур бадеияти абётро таъмин намудаанд, шабеҳи “ёқути зард”, “гетиғурӯз”, “ҷароғи замона”, “равшанҷароғ”, “тўдаи шанбалид”, “шамъи гетиғурӯз”, “сурхсеб”, “ҷароғи зардрахшон”, “ханҷари рӯз”, “дирағши сапед”, “шамъи рахшон”.

Аз баррасиву таҳлили ғазалиёти суханварони форсу тоҷик мисли Ҳаким Анвариву Низомии Ганҷавӣ, Шайх Саъдиву Ҳоча Камол, Ҳофизи Шерозиву Амир Ҳусрави Деҳлавӣ ва дигарон метавон натиҷа гирифт, ки онҳо низ дар офаридани образҳои қаҳрамонони лирикии ғазалиёти хеш, хоссаган, тимсоли маъшук аз ҳунарсозаҳои мухталиф суд ҷустаанд. Барои мисол мегирем ташбеҳи рӯи маъшукро ба моҳ. Анварӣ мегӯяд:

*Ҳусни ту бар моҳ лаишкар мекашад,
Ишқи ту бар ақл ханҷар мезанад [2,с.82].*

Низомӣ нигоштааст:

*Шудам бар сурате ошиқ, ки бар маҳ мекунад ғавго,
Чӣ сурат? Сурати дилбар, чӣ дилбар? Дилбари зебо [4,с.260].*

Камол мефармояд:

*Бе маҳи рӯи ту оҳам зи Сурайё бигузаит,
Дида дарё шуду ҳар қатра зи дарё бигузаит [12,с.219].*

Афзудан мебояд Камоли Хучандӣ дар ғазалиёти хеш бо истифода аз вожаи “моҳ” маъниҳои латиф ба ҳам оварда, ҳар дафъа бо тағйир додани зовияи дид дар андарёфти мазомини тоза муваффақ ҳам гардидаст. Агар дар қисме аз байтҳо чехраи зебои қаҳрамони лирикӣ ба моҳ шабоҳат ёфта бошад, дар аксар абёти шоир рӯи ӯ дар малоҳат аз моҳ имтиёз бахшида шудааст. Чунончи:

*Моҳро равшанӣ аз рӯи ту мебояд ҷуст,
Сарвро ростӣ аз қадди ту мебояд хост [12,с.198].*

Ҷои дигар гуфта:

*Рухсори дилфурӯзат хуршеди безавол аст,
Пайдост, маҳ, ки пинҳон аз шарми он ҷамол аст [12,с.271].*

Боз гуфта:

*Моҳ дуздӣ мекунад хубӣ зи ту,
З-он дарояд ҳар шабе аз равшанат [12,с.300].*

Бо вучуди ин ҳама навҷӯиҳо боз ҳам хонанда такрори маъниро эҳсос менамояд. Аз ин рӯ, Шафеии Кадканӣ илова менамояд, ки “агар шоир ҷоми шаробро дар зулолӣ ва равшанӣ ба офтоб ташбеҳ кунад, ки ҷоми шароб монанди хуршед аст (як ҳунарсозаи аз кор афтодаи дигарро мавриди истифода қарор додааст), агар сад бор ин “паём”-ро бо ибороте аз ҳамин даст муқаррар кунад, ҷуз хаста кардану мутанаффир кардани муҳотаб ҳеч ҳосиле нахоҳад дошт, аммо як шоири начандон машҳур дар давраи сафавӣ ё қочорӣ гуфтааст:

*Офтобо, аз сари майхона мағзар, к-ин ҳарифон
Ё бибӯсандат, ки ёрӣ, ё бинӯшандат, ки ҷомӣ.*

Ҳамон ҳарфи бисёр мубтазал ва муқаррарро, яъне ҳамон ҳунарсозаи дастмолишуда мубтазалро сурате тоза бахшида ва аз он ошноизудой кардаву ба он зиндагӣ бахшидааст. Ҳарфи тозаву бадеи ин шоир ҳамон паёмҳои мубтазали пешин буд, ки “рӯи маъшуқи ман мисли офтоб аст” ва ё “ҷоми шароб монанди офтоб аст” [6,с.63].

Агар аз ин нуқтаи назар ба шеъри шуарои адаби форсӣ назар афканем, метавон дарёфт, ки бо вучуди талошҳои аҳли сухан барои дарёфти маонии бикр, ҳамоно ба иборати Кадканӣ, бо ҳунарсозаҳои мубтазал низ бархӯрд намудан мумкин аст.

Мавлоно Соиб Табрзӣ низ дар ғазалиёти ошиқонаи худ рӯи маъшуқаро ба офтобу моҳ нисбат додааст, вале дар шеъри ӯ ин тасвири суннатӣ ранги тоза пайдо кардааст. Чунончи:

*Рӯи ӯ рӯзе, ки Соиб аз ниқоб омад бурун,
Офтобу моҳ аз тоқи дили гардун фитод [3,с.1143/3].*

Ҷои дигар дар тавсифи лаби маъшуқ овардааст:

*Ба хун мегалтад аз раиқи ақиқи оташини ӯ,
Сухайле, к-аз фурӯғаш шуд ҷигаргоҳи Яман равшан [3,с.3019/6].*

Воқеан, нисбат ба намояндагони сабқҳои хуросониву ирокӣ шуарои сабки ҳиндӣ бештар майл ба ошноизудой доранд, ки байни онҳо Соиб Табрзӣ ангуштнамост. Соиб Табрзӣ дар таърихи адаби форсӣ ба сифати номоварони равияи ошноизудой эътироф гардидааст. Аз баррасиву таҳлили ғазалиёти Соиб метавон баръало мушоҳида кард, ки ӯ ҳамвора майл ба ошноизудой дошта, бо ибтикор дар лафзу маънӣ барои дарёфти “маънии бегона” дастёб гардидааст. Муосиронаш, дар ибтидо ин тарзи гуфтори ӯро мақбул надоштаанд, аз ин рӯ, худ дар байте гуфтааст:

*Дилам ҳамеша ду ним аст чун қалам, Соиб,
Зи баски мунфайлам аз сияҳабони хеш [3,с.2426/5].*

Суханвар “сияхзабонии” худро дар андарёфти маъноу мазомини тоза ва шеваи нав дар суханофаринии хеш дидааст. Ҷои дигар мегӯяд:

Маро аз ҳарфҳои қолабӣ дил танг мегардад,
Зи акси тӯтиён оинаам пурзанг мегардад [3,с.2820/3]

Ба андешаи Соиби Табрэзӣ каломи пешиниён “ҳарфҳои қолабӣ” аст, аз ин рӯ, ин тарз сухан гуфтан ӯро дилтанг месозад, дар мисраи дуом хеле шоирона ин фикрашро собит намуда, мегӯяд, ки “оинаам”, яъне қалбам аз акси “тӯтиён”- аҳли сухане, ки бо шеваи бостон сухан менамоянд, “пурзанг” мегардад, яъне тарзи гуфтори пешиниён мақбули ӯ нест ва сабабгори дилтангии ӯ гардидаанд.

Бинобар ин, Соиби Табрэзӣ кӯшиш ба харҷ додааст, ки дар гуфтани шеър тарҳи тозаеро ҷустуҷӯ намояд, то ҳарфаш обшуставу дилгиркунанда набошад ва ба ин мақсади хеш ноил ҳам гаштааст. Зеро ба гуфтаи Муҳаммад Ҳусайни Муҳаммадӣ бо таъя ба назарияи сохторгароёни рус “шаклҳои тоза муҳтавоҳои тоза меофаринанд” (8,с.91).

Дастовардҳои Соибро дар калимабандӣ, ибораориву таркибсозӣ, корбурди воситаҳои тасвири бадеӣ, забон, шеваҳои баён ва ғайра метавон мушоҳида кард, ки дар “Фарҳанги ашъори Соиб” қисме аз онҳо шарҳу тавзеҳи худро ёфтаанд (7).

Мавлоно Соиб бо мақсади ошноизудой дар ғазалҳояш як қатор калимаҳои худсохтеро истифода кардааст, ки сабабгори тавлиди мазмуни нав гардидаанд. Масалан, шоир дар байти зерин гуфтааст:

*Бодпаймоист очизнолии оҳандилон,
Нест дар дилҳо сироят нолаи занҷирро [3,с.35/1].*

Дар “Мунтахаботи Соиб” ин байт дар шакли зерин омадааст, ки аз ҷиҳати ифодаи маънӣ бехтар менамояд:

*Бодпаймоист очизнолӣ аз оҳандилон,
Нест дар дилҳо сироят нолаи занҷирро (10,с.102).*

Дар байти болоӣ се калимаи нодир, яъне “бодпаймоӣ”, “очизнолӣ” ва “оҳандилон” истифода шудааст. Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” калимаи “бодпаймо (ӣ)” ба маънии бодрафтор, тезрафтор (сифати асп ё шутур) омадааст ва байти зерини Ҷунайдуллои Ҳозик ба сифати шоҳид зикр ёфтааст:

*Фузунтар ноқаҳои бодпаймо,
Зи реги дашту зи кӯҳони дунё (11,с.192/1).*

Инчунин дар фарҳанги мазкур калимаи “очизнавозӣ” ба маънии меҳрубонӣ кардан ба нотавонон, дастгирии бечорагон зикр ёфта байти зерини Ҳофизи Шерозӣ ҳамчун шоҳид оварда шудааст:

*Замона чу очизнавозӣ кунад,
Ба тунд аждаҳо мӯр бозӣ кунад (11,с.951/1).*

Вале калимаи “очизнолӣ” дар фарҳанг ба назар намерасад. Инчунин калимаи “оҳандил” ба маънии саҳтдил; шердил омадааст ва аз Ҳофизу Хусрави Деҳлавӣ абёти шоҳид зикр гардидааст (11,с.948/1). Дар шеъри форсӣ ва муҳовараи мардум калимаҳои “сангдил”, “саҳтдил”, “дили саҳт”, “дили сангин”, “дилсанг” ва ғайра зиёд истифода мешаванд, вале Соиби Табрэзӣ калимаи “оҳандил”-ро бо ҷамъбандӣ мавриди истифода қарор додааст. Афзудан ҷоиз аст, ки дар шеъри шуарои сабқҳои хуросониву ироқӣ вожаи “оҳандил” истифода шуда бошад ҳам, вале дар шакли ҷамъ корбаст шудани ин қабил вожаҳо дар сабки ҳиндӣ, хосатан, шеъри Соиби Табрэзӣ бисёр ба назар мерасад мисли “худҳисобон”, “бечигарон”, “ҳамҳаёлон”, “нифоқолудагон”, “бастазабонон”, “тозахатон”, “болиғназарон”... ва ба яке аз шохисаҳои сабки фардии суханвар табдил ёфтааст. Чунончи:

Худҳисобон фориғ аз андешаи фардо шуданд,

Мо ҳисоби хеш аз зафлат ба фардо мондаем [3,с.2636/5].

Дар байти дигар мегӯяд:

*Аз ранги чеҳра рози маро шарм ёр ёфт,
Донанд хуб бастазабонон забони ҳам [3, с.2823/5].*

Калимаи “оҷизноӣ” низ ғайримуқаррарӣ аст, ки бо калимаҳои “бодпаймоӣ” ва “оҳандилон” иртибот пайдо карда, маъниро тозагӣ бахшидааст. Дар мисраи дуҷум бошад, вожаи “сироят” сабабгори қолабшиканӣ гардидааст. Одатан, дар ин мазмун лафзи “таъсир” бояд истифода мешуд, вале Соиб бо истифода аз ин калима тарҳи тоза дар суҳан андохтааст.

Масалан, дар байти зерин Соиби Табрэзӣ тавсифи ёрро карда чунин менигорад:

*Ба азми сайд чин созад чу зулфи сайдбандашро,
Рами оху ба истиқбол меояд камандашро [3,с.190/1].*

Дар ин байт ибораи “зулфи сайдбанд” ба сари худ воқеан нав аст, зеро то Соиб ибораҳои “зулфи сиёҳ”, “зулфи мушқин”, “зулфи чалипо” ва монанди инҳо дар шеър зиёд истифода мешуд. Ҳамчунин “ба азми сайд чин сохтани зулфи сайдбанд” низ хеле ҷолиб аст. Дар мисраи дуҷум низ “рами оху камандашро ба истиқбол меояд” гуфтани шоир бисёр мармуз афтадааст. Аслан, вақте чашми оху ба сайёд меафтад, аз вай гурезон хоҳад шуд, вале шоир қолабшиканӣ карда, мегӯяд, ки “рами оху” “камандашро” барои истиқбол меояд, яъне қаҳрамони лирикии шоир - ман аз қарашмаҳои ёр ба вачд омадаву майл сӯи ӯ дорад.

Агар дар байти болоӣ ибораи “зулфи сайдбанд” сабабгори ошноизудой гардида бошад, дар байти поёнӣ ибораи “иксири хурсандӣ” ва таркиби “санҷоб гардидани хокистар” қолабшиканиро таъмин сохтааст. Суҳанвар ба масъалаи ризо рӯ оварда, қаноатпешагири талқин менамояд ва чунин мегӯяд:

*Ба доди Ҳақ қаноат кун, ки бо иксири хурсандӣ,
Ба хокистар агар паҳлу ниҳӣ санҷоб мегардад [3,с.1382/3].*

Дар ин байт суҳанвар ба масъалаи қаноат рӯ оварда, талқин менамояд, ки бояд инсон он чӣ, ки Офаридгор барояш насиб гардонидаст, шукргузор бошад, дар ин сураат ӯ дар зиндагӣ оромӣ осоиш пайдо менамояд. Ҳамин нуктаро шоир бо истифода аз ибораи тозаӣ “иксири хурсандӣ” ва таркиби нави “санҷоб гардидани хокистар” хеле моҳирона ифода кардааст. Суҳанвар байни ранги мӯи пӯсти санҷоб, ки хокистарӣ аст ва хокистар таносуби зебоеро пайдо карда, мазмунсозӣ кардааст. Дар баробари ин маънии наздикро низ метавон аз мисраи дуҷум берун кашид, зеро хокистар, ки нав аз оташ фориғ гаштааст, бисёр нарму гарм ҳам ҳаст.

Ҷои дигар мефармояд:

*Нест қилу қоли мо чун андалебон баҳри гул,
Бар сари хори маломат беиштар хун мешудем [3,с.1329/3].*

Дар мисраи дуҷум суҳанвар аз ифодаи бадеии “хори маломат” (ранҷу азоби сарзанишу таъна) ва таркиби “хун шудан бар сари чизе” (риёзат кашидан барои ноил шудан ба чизе) истифода карда, бадеияти байтро таъмин сохтааст. Одатан, барои ба даст овардани чизи фоидаовару манфиатбахш мардум талош меварзанд, ранҷ мекашанд, вале Соиб қолабшиканӣ карда, “бар сари хори маломат” хун хӯрдани қаҳрамони лирикиро ба қалам овардааст. Яъне кашмакаши қаҳрамони лирикӣ – мо шабеҳи булбулон барои дидани чеҳраи гул нест, балки ӯ ба сари “хори маломат” “хун мешавад”, яъне риёзат мекашад, яъне дар роҳи ишқ мубталои сарзаниш гардидан барояш гуворову хушоянд мебошад.

Афзудан ҷоиз аст, ки бисёр ибораву таркибҳои, ки дар ғазалиёти Соиби Табрэзӣ қорбандӣ шудаанд, бофтаи ҳаёли ҳуди шоиранду дар муҳовараи мардум эътибор ёфтаанд ва ё баргирифта аз фарҳанги мардумист, ки маҳз ба василаи шеъри шоир тобишҳои тозаӣ маъноӣ пайдо кардаанд.

Соиби Табрэзӣ дар корбурди воситаҳои тасвири бадеӣ низ қолабшиканӣ карда, басо маъниву мазомини зеҳнрасу бикрро манзури хонанда сохтааст. Тозагӯиҳои суҳанвар дар корбасти санъати ташбеҳ, киноя, талмеҳ, ташхис ва ғайра хеле борваранд. Чунончи, дар байти зерин суҳанвар мегӯяд:

Гули хушёрмағзиҳост фарқи неку бад аз ҳам,

Лаби шамшерро маст аз лаби соғар намедонад [3,с.1529/3].

Дар ин байт ифодаи худсохти “гули хушёрмағзӣ” киноя аз натиҷаи закиву огоху комили дар расолати инсонист, зеро маҳз инсонест, ки ҳудогоху худшинос аст, метавонад байни неку бад тафриқа гузорад ва барои исботи андеша суҳанвар ду ибори дигарро ба ҳам муқобил гузошта, мегӯяд, ки масти “лаби шамшер” дигар асту масти “лаби соғар” дигар. Ибори “лаби шамшер” низ ғайримуқаррарист, одатан, “дами шамшер” маъмултар аст, вале Соиб ба ҷои ин ибори маъмул, қолабшиканӣ карда, “лаби шамшер”-ро истифода бурдааст.

Дар байти дигар мефармояд:

Бе намак натвон чигар хӯрдан дар ин мотамсаро,

Ҳаққи бахти шӯрро, эй бенамак, манзур дор [3,с.2200/5].

Соиб дар мисраи дуюми ин байт вожаи “бенамак”-ро корбаст кардааст, ки киноя аз инсонӣ бадбахт буда, бори аввал дар ин маънӣ дар шеърӣ шоир истифода шудааст. Таркиби “бе намак чигар хӯрдан” низ ба ду маънӣ: наздик ва дур истифода шудааст. Маънии наздик ин ки, воқеан, чигарро бидуни намак хӯрдан наметавон, зеро лаззат надорад, маънии дур ин аст, ки азобу ранҷи кашидан дар натиҷаи нодорӣ ё бадбахтӣ. “Мотамсаро” киноя аз дунёст, ки бесобиқа нест.

Дар байти дигар Мавлоно Соиби Табрэзӣ ифодаи тозаи “сайдгоҳи нокомӣ”-ро истифода кардааст, ки киноя аз дунёст:

Кучо равам, ки дар ин сайдгоҳи нокомӣ,

Ҳазор дом зи мавҷи сароб мебинам [3,с.2787/5].

Суҳанвар барои нишон додани бахтбаргаштагии қаҳрамони лирикӣ - “ман” ўро дар ҳолати саргардонӣ дар ин дунё - “сайдгоҳи нокомӣ” нишон додааст. Дар мисраи дуюм низ таркиби “зи мавҷи сароб ҳазор дом дидан” ба сари худ тоза ва хеле мармуз буда, маънии аз ҳаёлотӣ хом очиз монданро ифода намудааст.

Соиби Табрэзӣ танҳо барои ифодаи мафҳуми “дунё” кинояҳои зиёдеро истифода кардааст, ки бисёр ғайривоқеӣ афтадаанд, мисли “шишахона”, “вахшатсаро”, “нилиҳисор”.... ва ҳоказо аз ҷумлаи онҳоянд.

Пуркорбурдтарин воситаи тасвири бадеие, ки Соиби Табрэзӣ дар он ошноизудой кардааст, ин санъати талмеҳ маҳсуб меёбад. “Азбаски талмеҳот баёнгарӣ асотиру боварҳо, фарҳангу таърих ва одобу ақоид ва ба зиндагии инсонҳо марбут аст, наметавонад, ки аз тақрору дуборагӣ иҷтиноб гирад ва асотиру таърих барои ҳамаи шоирон ҳамчун сарчашмаи ишорашаванда яқсон хизмат менамояд. Пас, ин ҷо ҳунар ба пешвози шоир меояд, то дар тақрори талмеҳот ҳарфи нав эҷод кунад ва бо истифода аз вожаҳои калидии як талмеҳ маъноӣ маҷозӣ офарад ва бо кинояи комилан ҷадид ба маъно ва дар маҷмуъ, ба шеър рангу бўи дигар ато бахшад” [13,с.53]. Суҳанвар дар бисёр байтҳо аз қиссаҳои асотириву таърихӣ, ишқиву ирфонӣ суд бардошта, бо тағйир додани зовияи дид мазомини зеҳнрасо офаридааст. Чунончи, дар байти зерин:

Чун равад берун зи боғ он Юсуфи гулпираҳан,

Гул ба домангириаш дасти Зулайҳо мешавад [3,с.1312/3].

Ҳадафи шоир аз ин байт бозгӯи саргузашти Юсуфу Зулайҳо нест, муроди суҳанвар тавсифи ёр аст, ки бо шеваи тоза онро манзури хонанда менамояд. Яъне гуфтанист, ки “он Юсуфи гулпираҳан” – маъшуқа вақте аз боғ берун меравад, гул домани ўро мегирад,

мисли он ки Зулайхо домани Юсуфро хангоми рӯ ба гурез ниҳоданаш гирифта буд. Ифодаи “дасти Зулайхо шудани гул хангоми домангирӣ” низ бисёр ғариб аст.

Чои дигар суханвар чунин менигорад:

*Аз Зулайхои ҷаҳон бигрез, то ҳар ҷо дарест,
Бе калиди саъй чун Юсуф ба рӯят во шавад [3,с.1297/3].*

Дар ин байт ифодаи “аз Зулайхои ҷаҳон гузехтан” маънии ғайримунтазира аст, шоир қолабшиканӣ кардааст ва манзури ӯ аз иборати “Зулайхои ҷаҳон” ҳамон хушиҳои зиндагиву тааллуқоти дунявист ва ҳар касе, ки аз он парҳез менамояд, дари мақсуд ба рӯяш боз хоҳад шуд, мисли Юсуф, ки аз зиндон ба садорат расид.

Соиби Табрзӣ дар талмеҳ ба қиссаи Искандар ва оби ҳаёт низ қолабшиканӣ карда, чунин мегӯяд:

*Дар сиёҳӣ метавон гул чид аз оби ҳаёт,
Гиряро бошад асар домони шабҳо бештар [3,с.2221/5].*

Торикиву зулмот имкон надод, ки Искандар ба оби ҳаёт дастрасӣ пайдо намояд, вале дар тасвири суханвар сиёҳӣ, яъне шаб вақти мусоид барои қабули дуост. Хунари шоир дар он зоҳир гаштааст, ки барои ифодаи матлаб ба ин қисса аз зовияи дигари дид назар андозад. Таркиби “аз оби ҳаёт гул чидан” низ “бегона” аст.

Дар байти дигар шоир мефармояд:

*Зи улфат хобгоҳи ваҳшиён шуд домани Мачнун,
Ҳамон Лайлӣ зи шӯҳӣ унс бо Мачнун намегирад [3,с.1452/3].*

Суханвар қолабшиканӣ карда, таъна бар Мачнун мезанад, ки маҳз бо вухуш унсу ошноӣ пайдо карданаш сабабгори он гардид, ки Лайлӣ бо вай наздикӣ пайдо карда натавонист. Агар дар шеърӣ шуарои пешин оҳанги раҳм нисбат ба Мачнун бештар садо диҳад, Соиб худи Мачнунро дар фироқи дӯстдоштааш гунаҳгор меҳисобад.

Соиби Табрзӣ таъна бар Хизр мезанад, ки бо вучуди умри абад доштан аз назарҳо пинҳон гаштугузор дорад, вале қаҳрамони лирикии шоир бо “дахрӯза умр” – киноя аз умри кӯтоҳи инсонӣ, аз будани хеш дар дунё ризост. Чунончи:

*Хизр бо умри абад нӯшида ҷавлон мекунад,
Мо ба ин дахрӯза умр изҳори ҳастӣ мекунем [3,с.2655/5].*

Суханвар дар байти дигар низ нисбат ба тимсоли Хизр ошноизудой намуда, мегӯяд, ки агар Хизр “чошнии теги шаҳодат” мекард, дигар дар ҷустуҷӯи оби ҳайвон азият накашида, “ба лаби хушк қаноат мекард”:

*Хизр агар чошнии теги шаҳодат мекард,
З-оби ҳайвон ба лаби хушк қаноат мекард [3,с.1630/3].*

Дар тасвири тимсоли Фарҳод низ Соиби Табрзӣ қолабшиканӣ менамояд ва мегӯяд, ки он чашмае, ки дар кӯҳу камар “мегирад”, яъне чорист, на об аст, балки гирияи санг аст ба саҳтҷонии Фарҳод. Воқеан, тасвири зебову ғайривоқеист:

*Сангро гирия ба ҷонсахтии Фарҳод ояд,
Он на чашма-ст, ки дар кӯҳу камар мегирад [3,с.1759/4].*

Соиби Табрзӣ дар офаридани ташбеҳ низ ошноизудой карда, маъниҳои латифи шоиронаро пайрезӣ кардааст. Чунончи, дар байти зерин чунин нигоштааст:

*Эй чашмат аз гизоли Хутан хушнигоҳтар,
Аз рӯзи ошиқон шаби зулфат сиёҳтар [3,с.2283/5].*

Суханвар бо қолабшиканӣ чашми маъшуқаро на ба чашми оҳуи Хутан монанд менамояд, балки аз он “хушнигоҳтар” медонад ва сиёҳии зулфашро низ тавсиф карда, ташбеҳи ғайримунтазира – “аз рӯзи ошиқон сиёҳтар” меҳисобад. Иборати “шаби зулф” низ ғайримуқаррарист, ки маъниро шукуҳ бахшидааст.

Соиби Табрэзӣ дар шахсиятбахши низ қолабшиканиҳои назаррас дорад. Дар тасвири шоир тамоми мавҷудоти олами имкон ба забон омадаву изҳори сидқу вафо, шодиву ғам, қаноатмандиву парҳезгорӣ, шукргузориву носипосӣ кардаанд. Масалан, дар мисраи якуми байти зерин булбулон ташхисонида шуда, мисли одамон оби чашм мерезанд, оинадорӣ кардани онҳо таъкид мегардад. Дар мисраи дуум бошад шабнам ташхисонида шуда, иҷрои амал менамояд, яъне рехтани шабнамро ба рӯи гул бо қолабшикани зикр ёфтааст:

*Оби чашми булбулон оинадорӣ мекунад,
Мениҳад шабнам абас оина бар зонуи гул [3,с.2526/5].*

Дар байти дигар бошад суҳанвар арраро шахсият бахшида, мазмунсозӣ кардааст:

*Арра бо оҳандилӣ бо нахли боровар накард,
Он чӣ бо узлатгузинон мекунад сини салом [3,с.2547/5].*

Ҷои дигар мазмуни ҳикамиро тарҳрезӣ намуда, гандумро шахсият мебахшад ва чунин мефармояд:

*Дар рӯи хок гурсинаеро бигир даст,
Аз ханда лаб мабанд чу гандум ба зери хок [3,с.2512/5].*

Мавлоно Соиби Табрэзӣ на танҳо дар маъниофариниву мазмунсозӣ, балки дар истифодаи забону шеваи баён низ қолабшиканиҳои ҷолибу назаррас дорад. Масалан, дар байти зерин ифодаи “чашм чаронидан” хеле ҳунармандона қорбаст шудааст, зеро фоили “чаронидан” аслан хоси чашм нест. Суҳанвар ба ҷои “андохтан”-у “дӯхтан” бо қолабшикани аз калимаи “чаронидан” баҳраҷӯӣ намуда, маънии тозаро дарёфтааст. Чунончи:

*Чашме начаронидем дар ин боз чу шабнам,
Чун сарв фишурдем қадам бар лаби ҷӯе [3,с.3402/6].*

Ифодаи “қадам фишурдан” низ ба сари худ ғайримунтазира аст, зеро одатан, “қадам мондан”, “қадам гузоштан”, “қадам ранча кардан” ва ғайра маъмултар аст, вале шоир “қадам фишурдан” (мачозан ба маънии пинҳон кардан – М.Ў.)-ро истифода карда, ошноизудой кардааст.

Дар байти дигар вожаи “хиромидан”-ро, ки аслан ҳаракатро ифода менамояд, дар ҳамшафатӣ бо лафзи “даст” оварда, маънии латифу ғайримунтазираро пайрезӣ кардааст:

*Сунбули ӯ мехиромад даст бар дӯши баҳор,
То кунад дар вақти фурсат ҳалқа дар гӯши баҳор [3,с.2212/5].*

Дар байти дигар ба ҷои ифодаи “дар хатар аст” ибораи “хатар дорад”-ро истифода намудааст. Чунончи:

*Нахли боровар хатар дорад зи санги қӯдакон,
Дар миёни оқилон девона ларзад беитар [3,с.2222/5].*

Мавлоно Соиб дар байти зерин ба ҷои ифодаи “хасми ором”, ки худ назокати хосу таноқуз дорад, бо истифода аз ифодаи “хасми ороманд” (мафъул танҳо, вале фоил дар шакли чамъ-М.Ў.) ошноизудой намуда, маънии тозаро тарҳрезӣ кардааст:

*Нест дар зиндони тан ҷонҳои комилро қарор,
Хасми ороманд гавҳарҳои галтон беитар [3,с.2225/5].*

Ҷои дигар ба ҷои ибораи “мани сайёд” ифодаи “сайёди маро”-ро қорбаст намуда, маъниро дурахши тоза бахшидааст. Чунончи:

*Бо гизолони суҳан қор аст сайёди маро,
Кай маро аз ҷо барад оҳуи мушкини дигар [3,с.2235/5].*

Соиби Табрэзӣ дар бисёр мавридҳо шабеҳи ибораи “сайёди маро” аз ифодаҳои “парвонаи маро”, “Мачнуни маро”, “Фарҳоди маро”, “девонаи маро” ва ғайра қорғирӣ намуда, маъниофаринӣ кардааст.

Суханвар дар як қатор байтхояш ду фоили ҳамрешаро бо камоли маҳорат дар аввалмисраи байт паиҳам қорбасти карда, мазмунсозӣ кардааст. Чунончи дар байти зерин гуфта:

*Намешавад нашавад доғи лолаҳо носур,
Ки дашт кони намак шуд зи шӯри савдоям [3,с.2794/5].*

Таркиби “дашт аз шӯри савдо кони намак шудан” низ бадеияти том дорад, зеро вожаи “шӯр” ду тобиши маъноӣ дорад: яқум, шӯр тугёну авҷгирӣ, дуҷум ба маънии асли – сернамак низ метавон қабул кард, ки низ аз мухтассоти шеъри шоиранд.

Ҳамин тавр, метавон хулоса кард, ки Соибӣ Табрэзӣ дар ғазалиёти хеш кӯшиш ба ҳарч додааст, ки бо рӯварӣ ба ошноизудой ба маъниҳои тозаву рангин дастбанд гардад. Қолабшиканиҳои суханварро дар калимасозӣ, ибораорӣ, бофти таркибҳои шоирона, қорбасти воситаҳои тасвири бадеӣ ва истифода аз забону шеваи баён мушоҳида метавон кард. Ин бозёфтҳои шоиронаи суханвар сабабгори хушояндии мазмуну маънӣ ва шухратёр гардидани худованди он гардидаанд. Воқеан, баррасиву таҳлили ҳар як аносири шеъри Соибӣ Табрэзӣ аз нуқтаи назари ошноизудой метавонад бори як рисолаго бикашад.

ПАЙНАВИШТ:

1. *Дашти, Алӣ. Нигоҳе ба Соиб / Али Дашти. Чопи сеюм. – Теҳрон: Интишороти Асотир, 1364. - 219 с.*
2. *Девони Анварӣ. Таҳияи Расул Ҳодизода. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 260 с.*
3. *Девони Соиб. Иборат аз шаш ҷилд. Ба кӯшиши Муҳаммад Қаҳрамон. – Теҳрон: Интишороти илмию фарҳангӣ, 1391. – 3677 с.*
4. *Ганҷавӣ, Низомӣ. Девони қасоид ва ғазалиёт. Бо муқаддима ва тасҳеҳи Саид Нафисӣ. – Теҳрон: Фуруғӣ, 1362. – 395 с.*
5. *Ёдқарди Фирдавӣ ва “Шоҳнома”-и ӯ. Маҷмуи мақолаҳо. Хучанд: Наргис, 1993. – 104 с.*
6. *Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафёӣ. Растохези калимот [Дарсгуфторҳои дар бораи назарияи адабии суратгароӣ рус]. Муқаддима, тасҳеҳ, шарҳу тавзеҳот ва замимаи Шодимуҳаммад Суфизода. – Душанбе: Нашири файз, 2023. – 399 с.*
7. *Маонӣ, Аҳмад Гулчин. Фарҳанги ашъори Соиб / Аҳмад Гулчини Маонӣ.- Теҳрон: Муассисаи мутолиот ва таҳқиқоти фарҳангӣ, 1364. – 1652 с.*
8. *Муҳаммадӣ, Муҳаммад Ҳусайн. Бегона мисли маънӣ (нақду таҳлили шеъри Соиб ва сабки ҳиндӣ) / Муҳаммад Ҳусайни Муҳаммадӣ. – Теҳрон: Нашири Митро, 1374. – 286 с.*
9. *Муҳаммадӣ, Муҳаммад Ҳусайн. Ошноизудой дар ғазалиёти Шамс. / Муҳаммад Ҳусайни Муҳаммадӣ // Маҷаллаи илмӣ Пажӯҳиши шеърнапҷӯшии [Бӯстони адаб]. Донишгоҳи Шероз. - 1399. - №3.*
10. *Соиб. Мунтахабот. Мураттибон Аҳрорӣ З., Шералӣ Л. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 703 с.*
11. *Фарҳанги забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд / дар зери таҳрири М. Ш. Шуқуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошим, Н. А. Маъсумӣ. - Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ.1. А – О.*
12. *Шайх Камоли Хучандӣ. Девон. Муқаддима, тасҳеҳ ва таълиқоти Фаҳриддин Насриддинов. Иборат аз ду ҷилд. – Хучанд: Ношир, 2020. – 1431 с.*
13. *Шарипов Ш.Р. Сохторшиканиҳои Зухурии Туршезӣ дар талмех / Ш.Р.Шарипов // Маҷ. Аҳбори ДДХБСТ. – Хучанд, 2021. - № 4(89). – С. 52-63.*

REFERENCES:

1. *Dashti, Ali. View to Soib / Ali Dashti. The third edition. – Rehran: Publishing house Asotir, 1364. -219 pp.*
2. *Devon of Anvari. Edited by Rasul Hodizoda.-Dushanbe: Irfon, 1972.-260 pp.*
3. *Devan of Soib. Consists of six volume. With the efforts of Muhammad Qahramon. – Tehran:Scientific and cultural publishing house, 1391. - 3677 pp.*

4. Ganjavi, Nizomi. *Devan of kasida and ghazal. With introduction and correction of Said Nafisi.* – Tehran: Furughi, 1362. – 395 pp.
5. *Memorization of Firdawsi and his “Shahname” Collection of articles.* Khujand: Nargis, 1993. – 104 pp.
6. Kadkani, Muhammadrizo Shafei. *The Correstness of Words Introduction, correction , explanation and attachment by Shodimuhammad Sufizoda.* – Dushanbe: Nashri fayz 2023. – 399 pp.
7. Maoni, Ahmad Gulchin. *Dictionary of Soib’s Prose. / Ahmad Gulchin Maoni.* -Tehran: Reading and cultural research Institution.1364. - 1652 pp.
8. Muhammadi, Muhammad Husayn. *Unfamiliar like a meaning.(retell and analyze of Soib’s prose and Indian style) / Muhammad Husayni Muhammadi.* – Tehran: Mitro publication, 1374. – 286 pp.
9. Muhammadi, Muhammad Husayn. *Defamiliarization in Shams’s ghazals. /Muhammad Husayn Muhammadi // Scientific journal of research of prose. Sheroz University, №3, 1399.*
10. *Soib. Collection. Editors Ahrori Z, Sherali L.* - Dushanbe: Irfon, 1980. - 703 pp.
11. *Tajik Dictionary. Consists of two volumes / under the editorship of M.Sh.Shukurov, V.A.Kapranov, R.Hoshim, N.A.Ma’sumi - M.: Soviet encyclopedia. 1969. – V.1. A – O.*
12. Shaykh Kamoli Khujandi. *Devan. Introduction, correction and research of Fakhriddin Nasriddinov. Consists of two volumes.* – Khujand: Noshir, 2020.-1431 pp.
13. Sharipov Sh.R. *Zuhuri Turshezi’s structural break in reminiscence / Sh.R.Sharipov // Bulletin of TSULBP. - Khujand, 2021. - № 4(89). - PP.52-63.*